

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК: 330.322

В.М. ПАХОМОВА,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Інвестиційний компонент підвищення міжнародної конкурентоспроможності

У статті розглядається інвестиційна політика держави в контексті зростаючого впливу глобалізації. Відображено необхідність подальших дій, визначені основні підходи до реалізації інвестиційних заходів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інвестиції, інноваційний розвиток, структурна перебудова.

В статье рассматривается инвестиционная политика государства в контексте возрастающего влияния глобализации. Отображена необходимость дальнейших действий, определены основные подходы к реализации инвестиционных мероприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, инвестиции, инновационное развитие, структурная перестройка.

In the article the investment policy of the state in a context of increasing influence of globalisation is considered. Necessity of the further actions is displayed, the basic approaches to realisation of investment measures are specified.

Keywords: competitiveness, investments, innovative development, structural reorganisation.

Постановка проблеми. Маючи особливості стартові умови самостійного соціально-економічного розвитку, значний ресурсний потенціал конкурентоспроможності, Україна не демонструє прикладів ані корпоративного, ані загальнонаціонального успіху. Не реалізуються наявні можливості інноваційного розвитку попри офіційні декларації такого шляху.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематиці формування міжнародно-конкурентоспроможної си-

стеми присвячено багато наукових праць. Серед них доцільно відзначити фундаментальні дослідження В. Іноземцева, О. Некіпелова, О. Білоруса, В. Геєця, Ю. Козака, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, А. Поручника, В. Сіденка, А. Філіпенка, а також інших авторів. Чимало публікацій було здійснено під егідою Римського клубу, в рамках наукових програм ООН, Європейського Союзу, МВФ та інших міжнародних організацій. Причому поряд із безумовним інтересом, який викликають ці роботи, слід констатувати й наявність у них дискусійних моментів щодо рекомендованих алгоритмів ринкових реформ та національних стратегій інтернаціоналізації.

Мета статті. На сьогодні невизначеними залишаються геоекономічні вектори і пріоритети розвитку, пасивно залишається інвестиційна політика держави щодо активізації внутрішнього та, особливо, іноземного інвестування. Стаття присвячена саме розгляду цього питання.

Виклад основного матеріалу. Істотним фактором оздоровлення валютно-грошової підсистеми міжнародно-операційного механізму в Україні має стати комплекс інвестиційно забезпечувальних заходів. Їхній позитивний вплив на цю сферу відносин розпадається на два важливі напрями: в короткотерміновій перспективі та з погляду логіки на те, як інвестиційні об'єкти притягують на себе та нейтралізують грошову масу; довгострокова перспектива також пов'язана з кількісною стороною справи, але має на увазі майбутнє виготовлення товарів та послуг, конкурентоспроможні впливи. В останньому відношенні особливо важливим є покращення якості інвестицій за рахунок сучасних техно-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

логій, пріоритетного розвитку експортноорієнтованих виробництв тощо [1, с. 25].

В умовах сучасної глобальної конкуренції, активної політики сприяння розвитку найбільш перспективних, прогресивних видів виробництва українська держава має проводити багатаспектну та активну політику формування сприятливого профілю в системі міжнародного поділу праці. Відбуваються зміни в напрямках нагромадження капіталу, що пов'язано з проведенням кардинальної структурної політики. Найбільш характерні риси структурних зрушень в економіці розвинених країн виявилися у динамізмі структурних змін під впливом НТР у бік розвитку наукоємних та високотехнологічних галузей; посиленні індустріалізації у невиробничих галузях та взаємодії матеріальної та невиробничої сфер; перетворенні на окрему структурну ланку інформаційних та ділових послуг, які пронизують усі стадії та галузі процесу виробництва; впливі структурної перебудови не стільки на структуру товарного продукту, скільки на умови виробництва, споживання, розвитку нових видів послуг, зміну системи пріоритетів у напрямі їх соціальної орієнтації; послабленні централізації та надання більшої гнучкості та самостійності організаційним формам капіталістичного виробництва, пристосуванні національних структур економіки одна до одної; перебудові системи освіти, підготовки та перепідготовки кадрів [2, с. 339].

Формування конкурентної національної економічної системи в орієнтації на вільний ринок не має утаємничувати такого факту, що ринковий механізм сам собою не в змозі забезпечити стійкої економічної рівноваги між інвестиційним попитом та пропозицією заощаджень і автоматично не створює системи акумулювання вільних інвестиційних коштів. Він також не підтримує оптимального рівня процентних ставок і не сприяє подоланню інфляційних явищ та бюджетного дефіциту, що у багатьох випадках призводить до глибоких економічних криз, високих темпів інфляції, зростання безробіття, падіння життєвого рівня населення та інших негативних явищ у суспільстві.

Доводиться враховувати, що у період економічної нестабільності інвестиційна діяльність скорочується, тому розробка заходів макроекономічної стабілізації обов'язково передбачає і заходи з підтримки інвестиційного клімату в країні, уточнення завдань та інструментів інвестиційної політики.

Україні вдалося вийти зі стану прогресуючого економічного колапсу, втім вже декілька років держава не може стабілізувати виробництво засобами оптимізації структури інвестицій. Однією з причин неспроможності країни подолати негативні наслідки руйнівних процесів пострадянського періоду розвитку є вкрай спотворені макроекономічні пропорції відтворювального процесу. Проте саме на цьому рівні держава може найбільш ефективно реалізувати свої регулюючі функції в управлінні економічним розвитком.

У контексті необхідності зламати інерційну траєкторію падіння виробництва і відновити економічне зростання проблема інвестицій постає як першочергова. Країна відчуває нестачу як внутрішніх, так і зовнішніх інвестиційних ресурсів.

Традиційно проблема інвестицій розглядається в трьох аспектах. По-перше, з погляду нестачі фінансових ресурсів для інвестування. По-друге, в плані неспроможності залучити вільні кошти, що заощаджуються окремими секторами, для цілей інвестування. І по-третє, безперечно важливим є питання ефективного використання інвестиційних ресурсів.

На нашу думку, варто поглянути на проблему інвестицій більш загально, адже саме такий підхід дозволить виявити головні причини, які гальмують відтворювальні процеси в Україні і ускладнюють інвестиційний процес.

Передусім слід зазначити, що в Україні порушено механізм, який є двигуном ринкової економіки: не працює система інтересів, яка створює конкурентні засади для розвитку економіки, примушує підприємців розвивати і удосконалювати виробництво, своєчасно сплачувати податки, забезпечуючи стабільне поповнення прибуткової частини бюджету, а найманих працівників – ефективно працювати.

В Україні проблема з інвестиціями полягає не тільки в тому, що у підприємств немає коштів для самофінансування, але й у тому, що виробництво в Україні стало не вигідним. У ланцюжку схеми фінансового циклу виробництва в українського товаровиробника відсутній стимул для відкриття або розширення виробництва – одержання прибутку. Відповідно – слабкість усіх інших складових, в тому числі відсутність інвестицій.

Через неефективність інвестицій провокується хронічне підвищення цін виробників, за якими низькоякісна, вироблена на застарілому обладнанні продукція не знаходить збуту. Прибуток від товарів, що ще продаються, майже повністю вилучається через систему оподаткування. Підприємства готові реалізувати продукцію на міжнародному ринку навіть за демпінговими цінами, щоб одержати хоч незначний прибуток, завдяки чому вдаються до різних сумнівних схем розрахунків.

Економічна неефективність виробництва в Україні нині породжується технологічною відсталістю виробництва, зростанням матеріало-, праце- і енергомісткості продукції низьким рівнем використання виробничих потужностей, а також нерівним становищем національних та іноземних виробників. Ураховуючи все це, а також монополізм деяких секторів економіки, протидіяти небажаним явищам в економіці тільки через жорстку монетарну політику й пожорсткішання фінансової політики, що призводить до обмеження сукупного попиту, мало ефективно. Підприємства за таких умов не отримують стимулів до підвищення параметрів конкурентоспроможності, вони надають перевагу скороченню обсягів виробництва, не відмовляючись при цьому від підвищення цін на свою продукцію. Виникає замкнуте коло: низький рівень виробництва, однією з причин якого є деградація економічної структури, своєю чергою, посилює економічну кризу, оскільки провокує підвищення цін і скорочує доходи бюджету. А оскільки стабілізаційні монетарні і фінансові заходи неспроможні цілком ефективно спрацювати в таких умовах, це потребує зміни загального напряму структурних реформ та переходу до нового їх етапу. Можна гово-

рити про зміну самого її напрямку, який зі стабілізаційного має стати стимулюючим. У зв'язку з цим постає питання розробки і впровадження теорії структурної, конкурентозабезпечуючої політики. Проблема тут полягає не в аналізі переваг і вад тієї чи іншої теорії, а у відповідності їх певним історичним умовам [3, с.225].

В умовах значного спаду виробництва, характерного для України в останнє десятиліття, та довготривалого досвіду виключно державного підприємництва найдоцільнішими є саме кейнсіанські рекомендації щодо стимулювання попиту. Реалізувати це завдання тільки грошово-кредитними засобами, запропонованими сучасним монетаризмом, в умовах перехідної економічної системи з її ще не повністю сформованими інституційними механізмами перетворення заощаджень на інвестиції, з її не завжди ефективно працюючими приватними підприємствами та інвесторами, дуже важко. Необхідний первинний інвестиційний поштовх, певні вкладення, роль яких у перехідних умовах мають відіграти саме бюджетні асигнування на інвестиційні цілі.

На ролі бюджетних коштів у нинішніх умовах слід зупинитися окремо. Така увага саме до них зумовлена тим, що всі інші джерела інвестиційних ресурсів, необхідних для відновлення економічного зростання, зараз дуже обмежені. Власні кошти підприємств поки що надто незначні, їх не вистачає не лише на інвестиції, а й на поточні витрати. Підприємства не можуть ані оплатити сировину, ані виплатити заробітну плату, ані розрахуватися з бюджетом. Про інвестиції, навіть за сприятливого податкового режиму, ніхто не дбає. Практично зникло банківське довгострокове кредитування підприємств. З одного боку, банки обмежені коротким терміном використання залучених коштів – їм теж ніхто не дорукає коштів на тривалий строк, з іншого – нестабільність в економіці веде як до дефіциту довіри, так і до великого ризику в разі надання довгострокових кредитів. Недержавний ринок цінних паперів нині лише проходить етап становлення і не має необхідних ресурсів на цю мету.

Випереджаюче зменшення розмірів капіталовкладень стало найважливішою причиною спаду виробництва, що триває далі. Оскільки, як було вказано, ані самі підприємства, ані кредитна система, ані ринок цінних паперів не дають змоги нині збільшити розміри інвестицій достатньою мірою, залишається тільки одне джерело – загальнодержавні ресурси з бюджету, які через бюджет розвитку мають дати первинний поштовх інвестиційному процесу. Але це лише первинний поштовх.

Для прискорення розвитку економіки, забезпечення її конкурентоспроможності необхідно значно збільшити загальні інвестиції в економіку і виділити державні інвестиції в окремий бюджет – бюджет розвитку. Джерелами формування його доходів можуть виступати в перехідних умовах як постійні доходи бюджету, так і державні запозичення на фінансовому ринку, в тому числі цільові – під конкретні проекти, доходи від приватизації та грошова емісія. Саме інвести-

ційне використання бюджетних коштів створює кращі умови для відновлення економічного зростання у порівнянні з витратою коштів на соціальні проблеми через те, що мультиплікатор у цьому випадку становить 2,5–3, а не 1,9–2, як у першому випадку. Але тут виникає проблема оптимальних розмірів дефіциту бюджету.

Для попередження інфляції та стимулювання економічного зростання необхідно забезпечити такий рівень бюджетного дефіциту, який відповідатиме величині інших основних макроекономічних показників: обсягу ВВП і рівню зайнятості. Погляди в економічній теорії на оптимальні розміри дефіциту державного бюджету досить різні. Так, монетаристи пропонують позбутися дефіциту взагалі, представники теорії «економіки пропозиції» радять мати дефіцит не більш як 2–3% ВВП, а кейнсіанці – 5–8%. Таким чином, можна визнати, що оптимальні розміри дефіциту бюджету в межах ринкової економіки не можуть бути більшими за 3–5%. Але в перехідній економічній системі, де ринкові механізми відновлення економічної рівноваги лише формуються, а інфляція має значною мірою витратний характер, такі обмеження дефіциту надзвичайно важливі [4, с. 198].

Про це свідчить і той факт, що дефіцит тут має не так активний, як пасивний характер. Він викликаний не збільшенням витрат бюджету, а зменшенням надходжень. Його зростання в цьому разі виконує стабілізаційну функцію. Саме тому тимчасове зростання дефіциту до 6–10% є нормальним явищем (що також доводить і досвід таких країн з перехідною економікою, як Польща, Угорщина, Словаччина), і лише при проведенні довгострокової антикризової економічної політики в перехідний період слід орієнтуватися на розміри дефіциту в 3–5% [5].

У результаті інвестицій створюються виробничі потужності, які дають змогу випускати певну продукцію, що зменшує інфляційний сплеск, унаслідок емісії з'являється можливість отримати реальні доходи підприємствам та їхнім робітникам, що дозволить збільшити сукупний попит у цілому. Тому використання емісії, яка в інших умовах є чинником інфляції, тут припустиме, але за умови підпорядкування її саме інвестиційним цілям. Окрім того, використання контрольованої емісії при збільшенні грошової маси впливає на зниження норми процента, що також виступає чинником зростання внутрішньої інвестиційної активності.

Для вітчизняної практики важливо враховувати, що саме за такою схемою функціонувало державне регулювання економіки на Заході в 50–70 роках ХХ ст. Здійснення інвестиційних програм, фінансованих із бюджету, сприяло збільшенню платоспроможного попиту, що стимулювало загальне зростання ВВП, підвищення доходів населення. Завдяки цьому збільшувалися заощадження і відповідна пропозиція фінансових ресурсів, що знижувало позичковий процент і розширювало недержавну інвестиційну активність. Але бюджет розвитку – це лише перший крок, а найважливіше має полягати у створенні сприятливого загаль-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ного інвестиційного клімату для вітчизняних і зарубіжних інвесторів, у тому числі і за рахунок ширшого застосування практики прискореної амортизації та пільгового режиму оподаткування тих підприємств, які активно проводять інвестування у розширення виробництва на території України за пріоритетними напрямками [6, с. 312].

До найзначущіших заходів держави, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату, можна віднести кредитування за рахунок бюджетних ресурсів тих сфер економіки, в розвитку яких зацікавлена держава. Стратегічне завдання інвестиційної політики має пов'язуватися передусім із формуванням макро- і мікроекономічного середовища, за якого процес міжнародного обігу капіталів привніс би на вітчизняний ринок не тільки відновлення обсягів, а й технологічний прорив національного промислового виробництва, включаючи вихід на світові ринки вітчизняних товаровиробників.

Ефективні механізми державного регулювання в плані практичної імплементації в умовах України полягають у прямому скороченні або звільненні від оподаткування окремих видів виробництва та навіть суб'єктів експортно-імпоротної діяльності; митних звільненнях або знижках; режимі прискореної амортизації експортно-виробничих технологій; пільгах або звільненні від оподаткування НДДКР; жорсткому протекціонізму стосовно науково та технічно авангардних напрямів міжнародної торгівлі – якнайактивнішому просуванні експортних товарів та протидія імпорту в разі існування (і тільки в цьому разі!) прямої конкуренції національним виробникам та виробникам складної та перспективної науково-технічної продукції; обмеженні та забороні на вивезення окремих технологій та наукових розробок у тих випадках, коли це загрожує національній безпеці та суперечить міжнародним зобов'язанням та цілям зовнішньої політики держави; вибірковій інвестиційній політиці або сприянню інвестиціям технологій, які можуть спричинити розвиток виробництва глибокої обробки продукції, або політика заборони та обмежень іноземних інвестицій в окремі стратегічні наукові та технологічні проекти [7, с. 110].

Найбільш вираженою та, на нашу думку, доцільною в сучасних вітчизняних умовах формою відповідної дискреційної політики, що комплексно та глибоко сприяла б оптимізації не лише української участі в міжнародній кооперації, а й усього масиву економічних відносин в суспільстві, є індикативне планування макроекономічного розвитку. Воно б мало стати функціональною основою в процесі створення та скасування ряду структур відкритої економічного регулювання, а також певного перерозподілу регламентаційно організаційних повноважень. Відомо, що подібна практика вже давно посідає провідне місце при визначенні завдань державного розвитку, особливо стратегічного, в ряді індустріально розвинених країн, наприклад в Японії. Причому ані з практичного, ані з політекономічного погляду при кваліфікованій постановці справи не виникає підстав стверджувати, що принцип приватного підприємництва зазнає утиску та входить у протиріччя з цілеспрямова-

ним втіленням у діяльність урядових структур загальнонаціональних програм. Більше того, за такої ситуації можна було б констатувати віднаходження моменту узгодження макро- та мікроекономічних, стратегічних і тактичних інтересів, створення дієвих стимулів до участі господарюючих суб'єктів у міжнародній кооперації праці.

Головною метою створення СНД після розвалу СРСР було прагнення забезпечити інституційне оформлення відносин, які існували між республіками і були об'єктивно обумовлені особливостями та нагальними потребами розвитку їхніх економічних систем на сучасному етапі. У зв'язку з цим факт існування СНД, з огляду на перспективи формування відкритої економічної моделі як України, так і інших пострадянських республік, може бути оцінений як безумовно позитивний і такий, що значною мірою пом'якшив негативні наслідки розпаду [8, с. 334].

Для створення умов для формування конкурентного середовища, підприємництва, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій у промисловість та наступного економічного зростання слід зробити реформування у таких сферах та провести такі заходи:

- забезпечити права власників і кредиторів та їх виконання. Це передбачає наявність ефективного механізму вторинного продажу акцій та використання акціонерами права голосу для здійснення впливу на керівників компаній та прав кредиторів згідно із законодавством України;

- підвищити якісний рівень управління підприємствами та гранично зменшити втручання держави в цей процес, збільшивши її структуроформуючу роль;

- максимально повно використати переваги України у формі дешевої робочої сили.

Структурні перетворення в промисловості – це перш за все пріоритетний розвиток наукоємних секторів і груп виробництва із найбільш високою добавленою вартістю, а також створення якісно нових підприємств із новітніми технологіями, що виробляють продукцію, конкурентоспроможну на міжнародних ринках. Тому слід зосередити увагу не тільки на галузях, що визначають ключові потреби основної маси населення, галузях із швидкими темпами економічного обороту, високим та стійким ринковим попитом, а й на пріоритетних галузях інноваційної перебудови, широкого застосування ноу-хау.

В Україні 60% виробництва є енергоємними та екологічно небезпечними. Досвід розвинених країн свідчить, що раціоналізація використання енергетичних та природних ресурсів – пріоритетний шлях розвитку науково-технічного прогресу. Відомо, що в розвинених країнах інвестуються пріоритетні технології – комп'ютерні та лазерні системи, новітні матеріали, біотехнології. У нас є висококваліфіковані наукові кадри, але держава не може фінансувати НДДКР, тому для розвитку наукових розробок треба залучати приватні компанії, в тому числі й закордонні, і використовувати відносну перевагу дешевої робочої сили та наявність висококваліфікованого науково-технічного персоналу [9, с. 85].

Процес реформування сільського господарства також потребує обмеження втручання держави у функціонування цього сектору, прискорення реструктуризації шляхом приватизації, підвищення рівня управління сільгоспприємствами, впровадження жорстких бюджетних обмежень, спрощення процесу переробки сільгосппродуктів за рахунок створення вторинних ринків акцій підприємств і створенню сприятливого для ПІІ клімату, створення відкритого ринку факторів виробництва, включаючи ринок землі.

Збільшення обсягів ПІІ має супроводжуватися підвищенням їх рентабельності шляхом ужиття заходів, які усувають ринкові спотворення і зменшують витрати виробників на фактори виробництва. Найвагомими витратами для виробників є вартість капіталу, праці, витрати на вітчизняні та іноземні матеріально-технічні ресурси, послуги інфраструктури, такі як комунальні послуги та послуги держави.

Структурна перебудова економіки має рухатися послідовно – від етапу до етапу. На першому етапі треба зосередити увагу на галузях, які визначають життєзабезпечення населення, використовуючи одночасно продуктивні сили і обіговий капітал виробничої сфери. Одночасно слід забезпечити стійкість виробництва та реалізації продуктів і послуг. Важливо відновити інвестиційний попит на оновлення і розвиток товарного виробництва достатніми внутрішніми нагромадженнями та інвестиційною підтримкою держави [10, с. 56].

Сьогодні стає очевидним, що держава має брати активну участь у регулюванні економічних пропорцій шляхом здійснення цілеспрямованої інвестиційної, бюджетної та податкової політики, яка сприяє не тільки підвищенню конкурентності економіки в цілому, а також окремих господарських одиниць, але і підтримці необхідного рівня макроекономічної рівноваги. Отже, слід говорити про таку політику, яка б підтримувала на достатньому рівні інвестиційну активність шляхом формування ефективної політики доходів економічних суб'єктів – громадян, підприємств усіх форм власності, а також сприяла розвитку високотехнологічних і наукомістких напрямів.

Висновки

Економічна функція ринкового забезпечення рівноваги між інвестиційним попитом та пропозицією несамодостатньої системи акумулювання вільних інвестиційних коштів не підтримує оптимального рівня процентних ставок, не сприяє подоланню інфляційних явищ та бюджетного дефіциту. Це спричиняє глибокі економічні кризи, високі темпи інфляції, зростання безробіття, падіння життєвого рівня населення та інших негативні явища у суспільстві та посилює значущість сприяння інвестиційній діяльності з боку держави. Це означає потребу у виробленні комплексу заходів із підтримки ін-

вестиційного клімату в країні, уточнення завдань та інструментів інвестиційної політики. Ними є цілеспрямована інвестиційна, бюджетна та податкова політика, яка підтримує на достатньому рівні інвестиційну активність шляхом формування ефективної політики доходів суб'єктів політики – громадян, підприємств усіх форм власності, а також сприяє розвитку високотехнологічних і наукомістких напрямів та секторів економіки.

Список використаних джерел

1. Егоров А.И. Институционализм: инвестиционный потенциал: формирование и реализация / А.И. Егоров. – Х.: Основы, 2007. – 188 с.
2. Богатирьев І. Структурно-галузеві детермінанти національної соціальної політики / І. Богатирьев // Зб. наук. праць. Вип. 34 / Відп. ред. В.Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. – С. 336–342.
3. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: в 3 т. / За заг. ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки. – 556 с.
4. Бортис Г. Институции, поведение и экономическая теория: вклад в классико-кейнсианскую политическую экономию / Г. Бортис; Пер. с англ. Е. Первухина, Т. Бардадым. – К.: ВД «Киево-Могилянська академія», 2009. – 598 с. – Параллельное название на англ. яз. Перевод выполнен по изд. Heinric Bortis Institutions, behaviour and economic theory. A contribution to classical. – Keynesian political economy. – Cambridge University Press, 1977.
5. UNCTAD, World Investment Report, September 2011. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.unctad.org/en/docs/wir2011_en.pdf
6. Ротбард М. Власть и рынок. Государство и экономика / М. Ротбард; пер. с англ. Б.С. Пинскера под ред. Г. Сапова. – Челябинск: Социум, 2010. – 417 с.
7. Новицький В., Хахлюк А. Деякі питання державного регулювання науково-технічних напрямів зовнішньоекономічної політики України // Зовнішня торгівля: Право та економіка. Збірник наукових праць. – Вип. 1 (5). – К.: Українська академія зовнішньої торгівлі, 2001. – С. 107–112.
8. Межгосударственный статистический комитет СНГ. Содружество Независимых Государств в 2008 году. – М., 2009. – С. 334.
9. Моделирование инновационных процессов и экономической динамики // Проблемы информационной экономики: Сб. науч. трудов; под ред. Р.М. Нижегородцева. – М.: ЛЕНАНД, 2006. – Вып. VI. – 392 с.
10. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія / Гриценко А.А., Даниленко О.Л., Лагутін В.Д. та ін.; За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2008. – 273 с.